

YEREL MÜZİK GELENEKLERİMİZ

EMRE DAĞTAŞOĞLU

Ü

LKEMİZİN hem coğrafi konumu hem de tarihsel ve kültürel birikimi sebebiyle birbirine çok yakın ilçe ve köylerde bile

farklı müzik geleneklerinin temayüz ettiği görülmektedir. Örneğin bölgele- rin ve illerin ötesinde, Arguvan, Eğin ve Keskin gibi ilçelerin kendilerine has müzik gelenekleri vardır. Bu irili ufaklı gelenekler arasındaki karmaşık ilişki ağı da başlı başına bir sorundur. Bu zenginliğin hakkıyla yansıtılabilmesi oldukça zordur ve çok geniş bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu yazıda söz konusu zengin manzarayı resmedebilmek mümkün olmadığından sadece ana çizgileri gösteren bir eskiz çizilecektir. Bu bağlamda toplumsal, siyasal, tarihsel ve dinî bağlamlar bir tarafa bırakılarak Türkiye'nin yerel müzik gelenekleriyle ilgili birkaç ana husus temellendirilecek, ardından çeşitli bölgelerden örnekler verilecektir.

Her geleneğin kendine has özellikleri olmakla birlikte ortak kültür dünyasının sağladığı kesişmeler sebebiyle genel bir çerçeve mevcuttur. Coğrafyamızın müzik geleneklerinin paylaştığı birtakım ortak özellikler vardır.

Ülkemizde icra edilen müziklerde ezgisel yapı ile ilgili iki husus görülür. Bunlardan ilki ses, diğeri ise ritim organizasyonudur. Ses organizasyonu sağlayan unsur makamdır. Makam, bir karar perdesinde son bulan ve aslı perdeler ile arızı perdeler arasındaki gerilimden beslenen, temel karakterini ise bu perdeler arasındaki ilişkinin belirlenmesini sağlayan seyirden alan ezgi formüllerinin genel adıdır. Tonal müzikten oldukça farklı bir yapıya sahip olan makamsal müzik geleneğinde bir oktavin 12 eşit parçaya bölünmesiyle oluşan tampere ses sisteminden farklı olarak koma sesler kullanılmaktadır. Makamsal bir yapıya sahip olan yerel ezgilerimizin hepsinde koma sesler yoğun bir biçimde kullanılır, buna bağlı olarak perde sayısı çoktur. Bu durum ise seslere özgürlük tanımaktadır.

Yerel müzik geleneklerimizdeki makamsal yapı zannedilenin aksine hüseyini ve hicaz gibi makamlarla sınırlı değildir, aksine Uşşak, Karcığâr, Çâr-gâh, Pençgâh, Rast, Nikriz, Nihâvent, Hicazkâr, Kürdî, Segâh, Hüzzam, Fe-

rahnâk, Evc, Muhayyer, Mahur, Zâvîl ve Sabâ gibi makamlar da yerel müziklerde karşımıza çıkmaktadır. Yerel ezgiler zaman zaman seyir itibarıyla yahut kullanılan perdelerin keyfiyeti bakımından makamın bütün özelliklerini karşılamıyor olabilir. Bu durum bir eksiklik değil aksine ezgilerdeki dinamizmi besleyen bir zenginliktir.

Ritim organizasyonunda ise zenginlik ve çeşitliliğin göz kamaştırıcı olduğu söylenebilir. Yerel müziklerde 2/4, 3/4 ve 4/4'lük ezgilerin yanı sıra 9/2, 9/4, 7/8, 8/8, 9/8, 10/8, 11/8, 15/8, 22/8, 28/8 gibi ölçülere sahip çok sayıda ezgiyle karşılaşmaktadır. Üstelik ritim organizasyonunu sağlayan usullerin varyasyonları çok daha geniştir. Örneğin 10/8'lik bir ezginin usulü 3-3-2-2 iken bir başkasınınki 2-3-2-3, bir diğeri-ninki ise 3-2-2-3 olabilmektedir. Hatta bazen aynı ezgi içerisinde birden çok ölçü kullanılmakta ve usuller de sürekli değişebilmektedir. Ritim organizasyonundaki bu zenginliğe sadece birkaç yörede değil, ülkemizin her yerinde rastlanmaktadır. Bu karmaşık yapı, müzik geleneğimizle ilk defa temas eden profesyonel müzisyenlerde önce hayrete, ardından hayranlığa neden olmaktadır.

Yerel müzik geleneklerimizle ilgili vurgulanması gereken diğer bir husus ise uzun havalardır. Makamının yanı sıra ölçüsü ve usulü belli olan ezgilere kırık hava, makamı belli olmakla birlikte ölçüsü ve usulü olmayan, başka bir deyişle ölçüsüz ve usulsüz olan ezgilere uzun hava denmektedir. Geleneksel müziğimizde önemli bir yer tutan uzun havalar, doğaçlama ezgi üretmenin en saf hâlini oluştururlar. Dolayısıyla doğaçlamanın da önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Birkaç yöreyle sınırlı olmayan uzun havaların bozlak, maya, divan, gazel, gurbet ve yol havası, barak, hoyrat gibi kendilerine has özellikler taşıyan türleri vardır. Bu vesileyle "Yerel ezgilerin klasik ve yüksek sanat için malzeme sağladığı ve onlara kıyasla sanatsal değerinin düşük olduğu" yönündeki ön yargıyı düzeltmek yerinde olacaktır. Klasik sanata malzeme sağlayan yerel ezgilerin bunun ötesinde karmaşık bir yapısı vardır. Ayrıca birçok yerel müzik formu, klasik sanatla yarışacak estetik değere sahip-

Mucidi Zeynel Âbidin'e soyadı olan enstrüman: Cümbüş.

tir. Yukarıda ifade edilen ve Batı müzik geleneğindeki tecrübelerle dayanan yargı, sosyo-kültürel arka planımızın ve dinamiklerimizin farklı olması sebebiyle bizim müzik dünyamızı açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Çalgısal boyutta da çok renkli bir manzara söz konusudur. Nefesli, vurmali ve telli birçok çalgının yöreden yöreye çeşitli üsluplarla icra edildiği görülür. Davul, zurna, kaval ve bağlama gibi Türkiye'nin her bölgesinde yaygın biçimde görülen çalgıların dışında pek çok farklı çalgı kullanılmaktadır. Örneğin Elazığ, Diyarbakır, Urfa, Erzurum ve Konya gibi kent merkezlerinde klarnet, keman, kanun, ud ve cümbüş gibi 'ince saz' olarak isimlendirilen çalgılar, icranın temel unsurlarıdır. Doğu illerimizde ise mey, duduk ve balaban gibi üflemeli çalgılar önemli bir yer tutmaktadır. Karadeniz bölgesinde tulum ve kemençe gibi çalgıların özel bir yere sahip olduğu herkesin malumudur. Toroslar'da ise sipsi, kabak kemane ve delbek gibi

çalgılara sıkça rastlanmaktadır. Orta Anadolu'da kaşık, darbuka ve zil önemli eşlik çalgıları durumundadır. Burada anılan çalgıların birçoğunun kendi alt türleri de bulunmaktadır. Bağlama ailesinin çöğür, divan, meydan, cura, tanbura, balta (dede sazı) gibi çeşitleri vardır ve bunların çalınma teknikleri yöreden yöreye büyük bir zenginlik göstermektedir. Aynı durum diğer çalgılar için de geçerlidir. Zurnanın da kaba zurna, orta zurna ve cura (zil) zurna gibi çeşitleri mevcuttur.

Çalgı çeşitliliği yanı sıra akort düzenlerinde de muazzam bir zenginlik söz konusudur. Zira çalınan ezginin makamsal yapısına ve çalınma tekniğine göre çalgılar farklı düzenlerde akortlanabilmektedir. Ülkemizdeki en yaygın çalgılardan biri olan bağlamanın misket, müstezat, abdal, bozuk (kara) ve fidayda (hüdayda) gibi çok bilinen düzenlerinin yanı sıra yöreden yöreye değişebilen eviç, Kayseri, Kütahya, hüzzam, ümmi, yegah, zirgüle gibi çok sayıda akort düzenleri mevcuttur. Hatta icracı kendisi bir düzen bile oluşturabilir. Bu yanı sıra müzik geleneğimizin yerel icracıların yenilikler yapmasına imkan tanıdığı, dolayısıyla bu geleneğin, değerlerinden yola çıkılarak güncellenmeye müsait olduğu söylenebilir.

Muğla ve Aydın merkezli olmakla birlikte doğuda Akdeniz bölgesine ve kuzeyde Ege bölgesinin bütününe müzikal rengini veren, hatta etkisi Ankara ve Kastamonu gibi bölgelere kadar uzanan

zeybekler, ölçü ve makam bakımından çok özel bir yere sahiptir. Klasik icra çalgısı davul ve zurna olmakla birlikte zeybekler; bağlama ailesi çalgıları, sipsi, kabak kemane ve keman gibi çalgılarla da icra edilmektedir. Zeybek ezgilerinin bağlamayla icrasında ise tarama ve çırpma denilen tezene vuruşlarıyla kurgulanan zeybek tavrı kullanılmaktadır. Bu sebeple zeybekler kendilerine has özellikleri sayesinde işiten herkes tarafından kolaylıkla tanınmaktadır. Bazı zeybeklerin diğer yörelerde pek rastlanmayan önemli özelliklerinden biri 9/2 ve 9/4 gibi çok uzun ölçülere sahip olmalarıdır. Bu gibi zeybeklere 'ağır zeybekler' denmektedir. Uzun ölçüler, zeybek tavrı ile birleştiğinde ortaya estetik açıdan muazzam eserler çıkmaktadır. Ölçü, bir müzik parçasını eşit uzunluklara bölmekte ve her ölçü kendi içerisinde bir bütün oluşturmaktadır. Ölçülerin müzik cümlelerini anlamlı bir biçimde böldüğü, dikkatli dinleyiciler tarafından hemen anlaşılır. Bu yanı sıra her ölçü, anlamlı bir cümleye benzetilebilir. Dolayısıyla 2/4, 4/4 gibi kısa ölçülere sahip ezgilerin akılda kolay kalan kısa cümlelerle konuştukları söylenebilir. 9/2'lik ölçüye sahip bir ezgi ise oldukça uzun cümlelerle konuşmaktadır ve bu sebeple hem akılda kalması hem de ilk işitildiğinde anlaşılması zordur. Çünkü 9/2'lik bir ölçü 2/4'lük bir ölçünün 9, 4/4'lük bir ölçünün ise yaklaşık 4,5 katı uzunluğundadır. Repertuvarda çok sayıda 9/4 ve 9/2'lik ölçüye sahip

ezgi vardır. Bu sebeple söz konusu hususun birkaç ezginin oluşturduğu bir istisna olmadığı, aksine önemli bir yekun tuttuğu ortadadır. Kabartan,^{QR} Koca Ümmet, Ötme Bülbül, Kadioğlu, Çakal Çökerten, Kocaoğlan, Fethiye, İki Parmak zeybekleri bu grubun en karakteristik özelliklerini taşıyan örneklerdir. Ayrıca yerel müziklerin akılda kolay kalan basit ezgilerden oluştuğu yönündeki genel kabulün aksine bu geleneğe uzun ölçülere sahip zor ezgilerin sayısı, istisna olarak görülemeyecek kadar çoktur.

Güneydoğu Anadolu yöresi türkülerinin de ölçü ve usul konusunda benzer hususiyetleri bulunmaktadır. Özellikle Elazığ, Diyarbakır, Urfa ve Kerkük ezgilerinde yoğun biçimde kullanılan 10/8'lik ölçülerin usul zenginlikleri ve aynı ezgi içerisindeki varyasyonları, başka bölgelerde karşımıza çıkmayan sürprizler barındırmaktadır. Örneğin 10/8'lik bir ezgi 2-3-2-3 usulü ile başlayıp 3-2-2-3 ile devam etmekte, yine ezginin bir yerinde tekrar ilk usule dönebilmektedir. Başka yörelerde de ezgi içerisinde usul değişikliklerine sıkça rastlanmakla birlikte bu bölgede bilhassa 10/8'lik ezgilerde, yukarıdaki usullerin kullanımı kendine has bir yapı arz etmektedir. Bu farkı anlamak için Güvercin Vurdum Kalkmaz,^{QR} Vardım Baktım Demir Kapı Sürgülü, İsfahan'da Han İşlerim, Harman Yeri Sürseler, Bu Dere Baştan Başa Almalı Bağ, Çayın Öte Yüzünde, Bülbülün Kanadı Sarı, Derelerde Kum Savrulur, Geceler Zar Geceler, Güzele Bak Güzele, Bu Dere Baştan Başa Almalı Bağ gibi türkülerin ezgilerini dinlemek yeterlidir.

Alevi-Bektaşî kültür dairesine giren deyişler, semahlar ve düvaz imamlarda da tek bir ezgi içerisinde farklı ölçü yapılarının, çok çeşitli usul varyasyonlarıyla kullanıldığı görülmektedir. Bir deyiş içerisinde 7/8'lik 10/8'lik ve 4/4'lük ölçüler kullanılabilir; hatta bazen bu ölçüler birden fazla usul yapısı içerebilmektedir. Yârim İçin Ölüyorum,^{QR} İnsan Olmaya Geldim, Kırklar semahı, Kısas semahı, Gırmana semahı, Dem Geldi semahı, Canım Kurban Olsun gibi deyiş ve semahlar buna örnek olarak gösterilebilir. Karadeniz ile Teke yöresi türkülerinde ise 7/8'lik ya da 9/8'lik ölçülerin yanı sıra icranın çok hızlı olmasından kaynaklanan 7/16 ve

9/16 gibi ölçülere rastlanmaktadır. Hızlı icra nedeniyle kimi yerel müzisyenlerin icralarında usullerin sayılabilmesi oldukça zorlaşmaktadır.

Makamsal yapı hususunda bilhassa zeybekler ve Güneydoğu Anadolu ezgileri çok zengin özellikler taşımaktadırlar. Örneğin zeybeklerin icrasında 20' den fazla makam karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan en sık kullanılanları Hüseyinî, Uşşak, Rast, Hicaz, Karcı-ğar, Nikriz, Segâh, Hicazkâr, Eviç ve Nihavent gibi makamlardır. Bozdoğan zeybeği,^{QR} Kadioğlu zeybeği, Yağcılar zeybeği, Isparta zeybeği gibi zeybekler, makamsal yapıları özel olanlara örnektir. Urfa, Elazığ ve Diyarbakır gibi illerin oluşturduğu öbekte ise 'ince saz'^{QR} adı verilen çalgıların diğer yörelerdekinden daha yoğun oranda kullanılması, şehir kültürünün güçlü bir biçimde asırlardır yaşıyor olması ve müzikli toplantılarda ezgilerin, makamların yapısını dikkate alan bir düzenle icra edilmesi sebebiyle çok zengin bir makamsal yapı karşımıza çıkmaktadır. Bu bölgede yaklaşık 30 civarında farklı makam, kuralları bihakkin yerine getirilerek icra edilmektedir.

Çok zengin bir müzik geleneğine sahip olan Orta Anadolu'nun en dikkate şayan unsurlarından biri bozlaklardır.^{QR} Hem biçim hem içerik açısından en güçlü yapıya sahip uzun hava çeşitlerinden olan bozlaklara Orta Anadolu'nun hemen her yerinde rastlanmaktadır. Bunların temel özellikleri genelde tiz seslerden başlamaları ve inici bir seyir izlemeleri, çoğunlukla bir oktavı aşan ses aralığına sahip olmaları, kendilerine has hançere ve ağız ile icra edilmeleridir. Bozlağın müzikal formlar içerisinde zamana en çok direnen ve orijinallliğini koruyan tür olduğunu söylemek mümkündür. İcrası zor olan bozlaklar, iyi icracıları vasatlardan ayırmak için mihenk taşı işlevi görür.

Diğer uzun hava türlerinden olan

hoyratlar, divanlar ve gazellere en çok Güneydoğu Anadolu bölgesinde rastlanır. Bunlar hem müzikal hem edebî açıdan son derece güçlüdür. Hatırı sayılır bir kesiminin saz kısımlarının kırık hava olarak çalınması da -başka yörelerdeki bir iki örnek dışında- bu yöreye hastır.

Gurbet havaları, güney illerinde karşımıza çıkan uzun hava türlerinden- dir. Bunların temel özelliği, bir oktav üstten karar sesine doğru aradaki seslerin hepsinin verilerek inilmesi suretiyle gerçekleştirilen kaydırma tekniğidir.

Antep yöresine ait olan ve geniş bir ses aralığında icra edilen barak havaları,^{QR} konuşur gibi okunmaktadır. Bu karakteristik özellik sebebiyle diğer türlerden hemen ayrılırlar.

Yukarıda bahsi geçenler dışında her biri kendine has özelliklere sahip olan ve yöreden yöreye büyük bir zenginlik gösteren türler vardır. Örneğin semahlar, mersiyeler, nefesler, düvaz imamlar, ağıtlar, atma türküler, kıvrak zeybekler, halaylar, oyun havaları, mayalar, koçaklamalar, mengiler, kolbastı havaları, barlar, tatyanlar, horonlar gibi

türlerin her birinin hem müzikal hem edebî açıdan kendilerine has özellikleri mevcuttur. Kimi yörelerde enstrümanların icra biçimlerindeki tavırların ve kemençe ile tulum gibi çalgılardaki çok sesli dokuya sahip özelliklerin her birinin ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir.

Gelenekler donup sertleşmiş yapılar değildirler, aksine zannettiğimizden çok daha esneklerdir. Bu anlamda değişim potansiyeli taşımayan yahut bu potansiyeli hayata geçiremeyenler kaybolup gitmeye mahkumdur. Dolayısıyla gelenek önce idrak edilmeyi, ardından başarılı uygulamalarla geliştirilmeyi bekler. Bu çabanın önündeki en büyük engellerden biri ise hamasi söylemlerdir. Zira bu tür söylemler tatmin edici ve keyiflendirici olmalarına rağmen yarattıkları konfor alanı sebebiyle orta ve uzun vadede yıkım getirirler. Bu sebeple yerel müzik geleneklerimizin zenginliği konusunda tespit yapmakla yetinmeyip bunların her biri üzerine dikkat ve özenle çalışarak çağımızda hangi bağlamlarda yenilenip geliştirilebilecekleri hakkında düşünmemiz elzemdir. **Z**

"Kadioğlu Zeybeği",
Talip Özkan.

"Kabartan Zeybeği",
Fikret Döğücü

"Ötme Bülbül Zeybeği",
Erkan Akkaya

"Muğla Kadioğlu Zeybeği",
Halil Çokyürekli

"Arabân Gazel Urfalı",
Tahir Mukim

"Diyarbakır Divanı Buyı
Vahdet Almıştım",
Diyarbakırlı Celal Güzelses

"Yeşil Kurbağalar Öter
Göllerde", Arif Sağ ve
Mükerrer Kemertaş